

Prameny
k dějinám knihoven
premonstrátských klášterů
v Doksanech a Chotěšově

Marta Hradilová

 <https://orcid.org/0009-0000-3129-7896>
 <https://ror.org/03nvfe914>
DOI <https://dx.doi.org/10.23852/KAD.2023.30.05>

Abstract

When the Premonstratensian monasteries in Doksany and Chotěšov came to an end in the first phase of the dissolution of monasteries under Joseph II in 1782, what followed was the elimination of their libraries. As the surviving books from both libraries represent only a fraction of the original collections, they provide a limited picture of their size and content. This study explores the potential of the hitherto little-used secondary sources, i.e. the preserved library catalogues or inventories created during the dissolution of the two monasteries. These sources provided valuable information on the size and content of the collections in each library: in the case of Doksany, it was the local catalogue of the original abbey library, whereas the Chotěšov source was the inventory made by the committee in the monastery while it was being dissolved. Particularly important are also the inventories taken at the Prague University Library, where both collections had been transferred. Not only do these inventories provide more detailed information on the content of the collection, but they also allow for further insights into the process of the gradual elimination of both libraries. The comparative analysis of the above-listed sources has proved to be helpful in providing a fairly accurate reconstruction of the book collections that no longer exist.

Key words

dissolution of monasteries under Joseph II, the Premonstratensians, Chotěšov, Doksany, monastery libraries, library catalogues, library inventories

Přímá účast církevních řádů na pobělohorské rekatolizaci vedla k obnově a novému rozmachu řádových společenství, ke kterým přibýly i nově založené řehole. Výraznou proměnou prošla postupně i většina klášterních budov, do jejichž přestaveb a staveb nových barokních areálů investovaly bohatou kláštery obrovské investice. Součástí těchto staveb byly většinou i exkluzivní knihovny sály vyzdobené nástrojnými freskami a vybavené bohatě zdobeným nábytkem, které už nesloužily jako pouhé místo pro uložení knih, ale plnily i nepřehlédnutelnou reprezentativní funkci. Lesk uměleckého vybavení se stal zároveň prostředkem k vyjádření významového poselství, vloženého do složitých ikonografických programů, jejichž cílem bylo upozornit na zásluhy jednotlivých řádů o pěstování a uchování vzdělanosti. Tyto tendence zesílily zejména ve 2. polovině 18. století, kdy se Evropou začínají šířit osvícenecké ideje a s nimi spojené reformy, které ve výsledku ohrozily samotnou existenci klášterů.¹

První dekry směřující k redukci klášterů v habsburském soustátí vyšly ještě za života Marie Terezie, i když k rozhodující reformě církevní správy došlo až za vlády jejího syna Josefa II. K provedení církevní reformy však bylo potřeba peněz, které měla poskytnout sama církev zrušením přebytných kostelů, náboženských bratrstev, a především klášterů, proti nimž narůstala averze nejenom v osvíceneckých kruzích, ale i samotné církvi.² V listopadu roku 1781 nařídil Josef II. sepsat všechny „neužitečné“ kláštery meditačních a žebravých řádů a jejich jmění. Následujícího roku pak 12. ledna 1782 vydal císařský dekret o zrušení všech řádových domů, klášterů a hospiců řádu kartuziánského, kamaldulského a poustevníků, z ženských pak karmelitek, klarisek, kapucinek a františkánek v celém habsburském soustátí. Dvorský dekret z 8. března téhož roku byl určen pouze českému guberniu s výčtem ženských klášterů, které měly být zrušeny. Šlo mimo jiné o nejstarší český klášter benediktinek u sv. Jiří na Hradčanech, dominikánek na Starém Městě pražském, magdalenitek v Mostě a premonstrátek v Doksaněch a Chotěšově, jejichž knihovnami se bude zabývat tento příspěvek.³

Zrušení klášterů vedlo k následné likvidaci jejich knihoven, při které většina knih nakonec skončila jako makulatura. Zbylé knihy, které se v případě Doksan a Chotěšova staly z části součástí fondu tehdejší pražské universitní knihovny, knihoven premonstrátských klášterů na Strahově a v Teplé či dalších řádových i soukromých knihoven, představují pouhý zlomek původního fondu a neumožňují nám udělat si ucelenější představu o jeho velikosti a obsahové skladbě. Určité možnosti nabízí studium dochovaných knihovních katalogů či soupisů vzniklých v souvislosti s rušením těchto klášterů, i když i zde narážíme na limity, které představuje torzovitost jejich dochování. Tato skutečnost má pak vliv i na malý badatelský zájem o tyto knihovny, což platí i pro doksanskou a chotěšovskou knihovnu. Pokud pomíneme příspěvky věnované pouze jednotlivým rukopisům či tiskům, dočkala se zásluhou M. Hlinomaze větší pozornosti pouze chotěšovská knihovna,⁴ kterou se aktuálně zabývá i M. Hradilová.⁵ Oběma knihovnám se společně s dalšími knihovnami ženských klášterů v pohusitském období věnovala v přehledové studii R. Modráková.⁶

Vydáno s podporou Grantové agentury ČR v rámci řešení projektu „Písemná kultura v prostředí premonstrátského řádu v Čechách pozdního středověku (1300–1420)“, č. 22-10401S.

¹ ČORNEJOVÁ 2008, s. 297–301; ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ 2018, s. 18.

² WINTER 1945, s. 117–123; BERÁNEK – BERÁNKOVÁ 1994, s. 209–210.

³ BERÁNEK – BERÁNKOVÁ 1994, s. 211–214; SANDER 1995, s. 86–88.

⁴ HLINOMAZ 2009, s. 156–162.

⁵ HRADILOVÁ 2023, s. 61–78; příspěvek mapuje osudy chotěšovské knihovny v době zrušení kláštera na základě inventářů, pořizovaných z činnosti komise pro zrušení kláštera, a pokouší se odhalit další cesty některých knih pocházejících z jejího fondu.

⁶ MODRÁKOVÁ 2020, s. 29–31.

Řád premonstrátů, založený v roce 1120 Norbertem z Xantenu, byl do Čech uveden zásluhou olomouckého biskupa Jindřicha Zdíka za vydatné podpory Vladislava II. a jeho manželky Gertrudy Babenberské, zakladatelů prvního premonstrátského konventu v Praze na Strahově (1143), kteří v těsné návaznosti na založení mužského konventu založili i ženský klášter v Doksanech. V té době již byla opuštěna idea tzv. podvojných klášterů, kdy v jedné lokalitě existovaly vedle sebe mužský a ženský klášter. Konventy sester tak byly umísťovány ve větší vzdálenosti od mužských klášterů, zachováno však zůstalo organizační propojení s mužskými domy.⁷ V případě Doksan šlo o prestižní fundaci, určenou pro dcery z rodu vládnoucích Přemyslovců a předních šlechtických rodin, současně byly dívky z těchto rodin do kláštera svěřovány na výchovu, v jejímž rámci se učily čtení a latině. Jednou z těchto dívek byla Anežka Přemyslovna, dcera Vladislava II., která se později stala abatyší v klášteře u benediktinek u sv. Jiří na Pražském hradě, a podle tradice zde byla vychovávána i sv. Anežka Česká, zakladatelka pražského kláštera minoritů a klarisek Na Františku. Po celou dobu své existence byl klášter svázán se Strahovem, odkud byli dosazováni místní probošti a duchovní správci.⁸

Založení chotěšovského kláštera je úzce spjato s premonstrátskou kanonií v Teplé a jejím zakladatelem blahoslaveným Hroznotou, který Chotěšov založil za přispění své sestry Vojslavy mezi léty 1197–1200. Chotěšov sice nedosáhl takové prestiže jako Doksany určené pro dívky z nejvyšších kruhů, ale ve svém regionu se stal váženou institucí, do které vstupovaly dívky z okolních šlechtických rodů. Klášterní nemovitý majetek se utěšeně rozrůstal a klášter, který se těšil i královské přízni, se stal jedním z nejbohatších českých klášterů.⁹ Do osudů doksanského i chotěšovského kláštera výrazně zasáhly husitské války, v roce 1421 byly oba vyplněny husitskými houfy. Následující dvě století pro ně znamenala dobu hospodářských těžkostí i úpadku řeholního života. Nový rozkvet nastal až v pobělohorském období, kdy se postupně konsolidovala hospodářská situace obou konventů, které se dočkaly i barokní přestavby svých areálů.¹⁰ Řádové sestry se však vzhledem k zaměření premonstrátského řádu nevěnovaly pedagogické činnosti ani charitativní práci, a tak byly oba kláštery určeny ke zrušení.

Výkonem rozhodnutí o zrušení kláštera byly pověřeny komise v čele s komisaři jmenovanými českým guberniem, v případě chotěšovského kláštera šlo o hejtmana plzeňského kraje Kazimíra Wiederspergera z Wiederspergu, který přivezl do kláštera 18. března zprávu o jeho zrušení. Téhož dne dorazila komise v čele s hejtnanem rakovnického kraje hrabětem Filipem Františkem Krakowským z Kolowrat i do Doksan. Po seznámení celého osazenstva kláštera s císařským rozhodnutím se obě komise ujaly svého úkolu, kterým bylo mimo jiné sepsání veškerého movitého i nemovitého klášterního majetku.¹¹ Zatímco Wiederspergerova komise postupovala standardním způsobem, neurvalý přístup hraběte Kolowrata vedl až k jeho odvolání a ustanovení nové komise v čele s hejtnanem kouřimského kraje Karlem Josefem Bienerelem z Bienenberku.¹²

⁷ LEINSLE 2020, s. 46–47.

⁸ VLČEK 1997, s. 212–213; KUCHAROVÁ 2012, s. 9–14; DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ 2019, s. 282–283, 309–310.

⁹ VLČEK 1997, s. 254–255; HLINOMAZ 2009, s. 30–60; KUBÍN 2017, s. 10–35.

¹⁰ VLČEK 1997, s. 213–215, 255–257.

¹¹ ČERMÁK 1877, s. 168–170, 431–433; HLINOMAZ 2009, s. 96–100; KRČEK 2013, 129–138; KUCHAROVÁ 2017, s. 164–186.

¹² ČERMÁK 1877, s. 168–170; STRAKA 1926, s. 556–557; KUCHAROVÁ 2017, s. 165–166.

Přístup krajských komisařů ke knihovnám a archivům zrušených klášterů upravoval již císařský re-skript z 12. ledna 1782. Podle něho si komise měla po příchodu do kláštera vyžádat katalogy knihovny a archivu, pokud neexistovaly, byla povinna je nechat na místě pořídit.¹³ Obě knihovny, doksanská i chotěšovská, byly uspořádané a opatřené katalogy patrně již od 17. století, kdy vznikly první doložené katalogy i ve strahovském a tepelském klášteře; strahovský zřejmě ve 30. let 17. století za opata Kaspara Questenberga,¹⁴ tepelský dodnes dochovaný byl dokončen v roce 1639 místním knihovníkem Hermannem Schlagerem.¹⁵ Existenci katalogů knihoven obou ženských klášterů potvrzují i vlastnické poznámky s údajem o zapsání knihy do katalogu, v případě Chotěšova je nejstarší z nich datovaná už k roku 1629.¹⁶

Původní katalogy ani jedné z knihoven se nedochovaly, pro doksanskou knihovnu však máme k dispozici koncept lokálního katalogu opatské knihovny „*Maculare Catalogi Librorum Abbatiae Doxanensis*“, dnes uložený ve fondu Strahovské knihovny.¹⁷ Katalog vznikl krátce před zrušením kláštera kolem roku 1780 a zůstal nedokončený. Původně byl sepsán na volných arších papíru, některé archy však zůstaly nevyplněny, jiné se ztratily, další byly navíc při jeho dodatečném svázání na počátku 20. století přehozeny. Chybí celá třída VI., třída V. je zařazena za třídu I., ve II. třídě zůstaly nevyplněné A–C, E, K, M.¹⁸

Z katalogu je zřejmé, že knihy byly podle oborů rozděleny do osmi tříd „*classes*“, označených římskými číslicemi.¹⁹ Ty se dále dělily na jednotlivé „*lineae*“ (A až O) odpovídající patrně polici, na nichž byly knihy uloženy podle formátů, průběžně očíslované arabskými číslicemi. Typická podoba signatury podle zápisu na hřbetě knihy je tedy *5 G I*, která je obdobná jako u nejstarších signatur Strahovské knihovny.²⁰

Classis I. Scripturae et Patrum (ff. 1r–9v), Lineae: A–I (176 sv.)

Classis II. Ascetica (ff. 19r–32r), Lineae: D–I, Z, N, O (569 sv.)

Classis III. Concionatoria (33r–42v), Lineae: A–K (339 sv.)

Classis IV. Theologia (ff. 43r–46r), Lineae: E–H (88 sv.)

Classis V. Miscellanea (ff. 11r–17r), Linea: A (10 sv.)

Classis VI. Iuris civilis et canonicis²¹

Classis VII. Historia Sacrae et Profanae (ff. 47r–58v), Lineae: A–M (354 sv.)

Classis VIII. Medica, Philosophica et Artes Liberales (ff. 59r–70v), Lineae: A–M (480 sv.)

¹³ PAVLÍKOVÁ 1957, s. 17.

¹⁴ NEŠKUDLA 2014, s. 61.

¹⁵ Praha, Národní knihovna, sign. Teplá D 15: [Bibliothecae monasterii Teplensis catalogus et annotationes librorum acquirendorum]; HOFFMANN 1999, s. 194–195; NEŠKUDLA 2021, s. 234. Schlager, Hermannus OPraem (†1646); BOBKOVÁ-VALENTOVÁ 2018, s. 607–608; BBDR [on-line], <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000150646> (přístup 11. 04. 2023).

¹⁶ Praha, Národní knihovna, sign. Teplá 19: „*Liber Monasterii Chotissouiensis in Cathalogum inscript[us] 1629*“.

V případě Doksan je typická forma vlastnické poznámky „*Prelaturae Doxanensis*“, příp. „*Bibliothecae Doxanensis*“ s nedatovaným údajem o zapsání knihy do katalogu (většinou dopsaným jinou rukou).

¹⁷ Praha, Strahovská knihovna, sign. DK II 28; RYBA 1970, s. 476–477, č. 2296.

¹⁸ Na konci katalogu je ještě připojen „*Index librorum duplicatorum*“ (ff. 71r–73r).

¹⁹ Dělení do jednotlivých oborů je patrně modifikovaným systémem Strahovské knihovny, kde původní systém dělení z 30. let 17. století obsahoval šest tříd. Ten byl po polovině 17. století nahrazen novým systémem obsahujícím 15 tříd, který zřejmě lépe odrážel široké spektrum zastoupených oborů, NEŠKUDLA 2014, s. 62–63. Pro doksanskou knihovnu se zřejmě ukázal jako dostačující systém s osmi třídami.

²⁰ NEŠKUDLA 2014, s. 61.

²¹ Doplněno na základě katalogu uloženého ve Vídni, viz pozn. 28, i když dělení do jednotlivých tříd se u obou katalogů zcela neshoduje.

Struktura záznamu v katalogu je následující: jméno autora, název díla, místo a rok vydání. Popis byl zapsán v jazyce knihy, případné přívazky jsou rozepisovány. Vzhledem k pečlivě provedeným popisům u většiny svazků je bez větších problémů možná identifikace příslušných vydání. Často se objevují vzájemné odkazy, například na dílo téhož autora zařazené v jiné třídě. Vzhledem k tomu, že se jednalo o koncept, jsou časté i škrty či dodatečné opravy a doplňky. Rukopisy nebyly vyčleněné do zvláštní třídy, ale zařazené mezi tisky a označené *MS*. Jejich název je převzat buď přímo z knihy, jako u rukopisu městské právní knihy z kolofonu „*Donatus cum Glosa per Ioannem Strakonicensem a Kogetin 1542*,”²² nebo volně charakterizován podle obsahu „*Koch und Artzney Buch*“ či „*Medizinisches Recipe Buch*.”²³

Počet knih zapsaných v katalogu přesáhl 2 000 svazků, vzhledem k chybějícím archům (zejména ve třídě II., III., V. a VI.), byl jejich počet nepochybně vyšší. Odhadem mohlo být v knihovně v době jejího zrušení uloženo cca 3 000 svazků. Nejvíce knih bylo zapsáno ve druhé třídě (569 sv.), určené pro asketickou literaturu, kde navíc chybí sedm archů, početné byly i sbírky kázání (339 sv.) a světská a církevní historie (480 sv.). Třída VIII. (480 sv.) odráží široké spektrum zájmů premonstrátů působících v Doksanech, zajímavé je větší množství knih z oboru matematiky, astronomie a přírodních věd.

Autorem katalogu byl patrně Gabriel Antonín Schöttner,²⁴ který v Doksanech působil od roku 1777 až do jeho zrušení jako sekretář. Podle zápisu v doksanských análech se ujal péče o doksanskou opatskou knihovnu, zřízenou zásluhou probošta Josefa Míky v 1. polovině 18. století,²⁵ znovu ji uspořádal a započal s přípravou katalogu, který již nestihl dokončit.²⁶

Svrázný přístup Kolowratovy komise se projevil i ve vztahu k inventarizaci doksanské knihovny, která byla dokončena až za působení nové Bienerovy komise.²⁷ Vlastní soupis se nedochoval, chybí jak ve fondu České státní úctárny, tak v Archivu Národní knihovny.²⁸

²² Praha, Národní knihovna, sign. XVII C 24.

²³ Původní signatury 5 H VIII a 5 G VIII.

²⁴ Schöttner, Gabriel Antonius, *OPraem*, (1737–1796), ve funkci sekretáře působil v Doksanech v letech 1773–1775 a 1777–1782. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ 2018, s. 616; *BBDR* [on-line], <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000127397> (přístup 11. 04. 2023).

²⁵ Míka, Josephus, *OPraem*, (1669–1733), doksanský probošt v letech 1709–1733. BOBKOVÁ-VALENTOVÁ 2018, s. 484–485, *BBDR* [on-line], <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000126248> (přístup 11. 04. 2023).

²⁶ Během svého pobytu v Doksanech Schöttner analyz sám psal. Národní archiv v Praze, fond Premonstráti – klášter Strahov, kniha 35: „*Memorabilium Doxanensium continuatio ab anno 1773 ad finem vergente*“, pag. 62. *Manuscriptorium* [on-line], https://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NAK___KNIHA_C_35_3JUN7N0-cs#search (přístup 11. 04. 2023). Za upozornění na tento zápis děkuji Mgr. Hedvice Kuchařové, Ph.D.

²⁷ V literatuře se sice objevuje tvrzení, že „knihy z knihovny byly ještě za působení Kolowratovy komise naházeny do žebříňáků s plachtou a odváženy do univerzitní knihovny pražské“, STRAKA 1926, s. 556, ve skutečnosti byly knihy do Prahy odvezeny až koncem června. Viz dokumenty z dubna až června 1782; Národní archiv v Praze, fond České gubernium – Publicum, karton 685, sign. F2, 21/10.

²⁸ Až po dokončení tohoto článku se autorce podařilo nalézt ve vídeňském archivu další doksanský katalog, který je uložen mezi soupisy majetku kláštera, sepsanými při jeho zrušení, Wien, Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv, fond Stiftungshofbuchhaltung, Fasz. 450, karton 593. Samotný katalog však vznikl již dříve, patrně po uspořádání knihovny za probošta Josefa Míky v 1. polovině 18. století. Podle zápisu doksanského sekretáře Gabriela Schöttnera na poslední straně se jednalo o tehdy platný katalog, ve skutečnosti šlo spíše o abecední rejstřík ke knihovnímu fondu. Knihy jsou rozděleny do osmi tříd, kde jsou děleny podle formátů, uvnitř formátů jsou seřazeny abecedně podle autorů, případně podle názvů. Není uvedeno místo ani rok vydání, stejně tak chybí počty svazků. U jednotlivých tříd jsou dodatečně jinou rukou dopisovány další tituly. Vzhledem k časové tísni, do které se komise dostala v souvislosti s odvolání hraběte Kolowrata, je možné, že byl tento katalog použit namísto soupisu knihovny pořízeného přímo Bienerovou komisí.

V Chotěšově zahájila Wiederspergerova komise inventarizaci veškerého nemovitého i movitého majetku kláštera hned po vyhlášení zrušení kláštera, tj. 23. března 1782.²⁹ Jak vyplývá z inventáře vnitřního zařízení kláštera,³⁰ byly zde knihy uloženy na dvou místech. První knihovna se nacházela v prelatuře, ke knihám zde uloženým komise vyhotovila soupis, druhá menší knihovna pak v části kláštera vyhrazené sestřám. Tato knihovna patrně sloužila pouze samotným sestřám, zatímco knihovnu v prelatuře využívali premonstráti, na rozdíl od Doksan ale není v pramenech přímo označovaná jako prelátská, resp. opatská. V malé knihovně u sester bylo v jedné skříni uloženo celkem 240 svazků, zapsaných pouze sumárně jako „*Alte Brevier, Chor-, Lese- und Betrachtungs Bücher*“.³¹ V doksanském klášteře nám doklad o existenci knihovny určené přímo sestřám chybí, patrně si vystačily pouze s knihami, které měly uloženy ve svých celách.³²

Chotěšovský soupis klášterní knihovny³³ respektoval původní uspořádání knihovny, tedy rozdělení knih do pěti oborových tříd „*Classess*“ na základě jednotlivých oborů a dvou podtříd.³⁴ Ty se dále dělily do skupin označených písmeny abecedy, každá skupina byla patrně tvořena knihami uloženými na jedné polici, označení těchto skupin bylo průběžné, v jednotlivých třídách se neopakovalo.

Classis I. S. S. Scriptura, S. S. Patres Interpretes: Lit. A–F (126/121 sv.)³⁵

Classis II. Theologi et Iuriastae: Lit. G–M (94/93 sv.)

Classis III. Concionatores Germanici et Latini: Lit. N–S (178/165 sv.)

Classis IV. Historici Sacri et Profani: Lit. T–Z (111/100 sv.)

Classis V. Spirituales et Ascetae: Lit. AA–GG (98/84 sv.)

Sub Rubrica II. Varia Tractantes, Scollastici et Miscellanea (244/242 sv.)

Sub Rubrica Classis II. (70 sv.)

Signatura na hřbetě jedné z dochovaných knih, obsahující morová kázání *Vier Predigten Von der Pestilentz* z roku 1608, zařazené do III. třídy je tedy S 16.³⁶ Samotné popisy zapsaných knih jsou velice stručné, u každé knihy je uvedeno pořadové číslo ve skupině, jméno autora, název a počet svazků. Často je však uvedeno pouze jméno autora či naopak samotný titul, fonetická podoba některých jmen nasvědčuje tomu, že mohla být zapisována podle diktátu. Chybí místo a rok vydání knihy, stejně jako její formát. Zapsány byly pouze knihy, které stály na svém místě. Je zřejmé, že pokusy o identifikaci jednotlivých svazků jsou v řadě případů obtížné. Celkem je v soupise zapsáno 874 svazků, pokud připočteme chybějících 50 svazků, bylo v knihovně původně více než 920 svazků.³⁷ Ve srovnání s doksanskou knihovnou tak byla chotěšovská přibližně třikrát menší. Podle očekávání byla nejpočetnější latin-

²⁹ Praha, Národní knihovna, sign. Teplá e 68: „*Diarium passionis Chotieschoviensis*“; HOFFMANN 1999, s. 542–543.

³⁰ Národní archiv v Praze, fond Česká státní účtárna, karton 322, inv. č. 2056, inventář 1: „*Chotieschau Haupt Inventarium des den 22ten März 1782 aufgehobenen Jungfräulichen Kloster Stifts Chotieschau in dem Pilsner Kreis im Königreich Böhme*“.

³¹ K zařízení obou knihovnických místností HRADILOVÁ 2023, s. 65–66.

³² K osobním knihovnám sester v doksanském i chotěšovském klášteře více HRADILOVÁ 2023, s. 68–69.

³³ Národní archiv v Praze, fond Česká státní účtárna, karton 322, inv. č. 2056, inventář 33: „*Chotieschau Jungfrauen Kloster Stieft. Verzeichniss deren Vorgefundenen Büchern*“.

³⁴ Obě podtřídy patrně navazovaly na II. třídu.

³⁵ Udávaný počet svazků ve třídě /skutečný počet svazků po odečtení deperdit.

³⁶ Praha, Národní knihovna, sign. 46 B 177; kniha je v katalogu zapsaná jako „*Bese Conciones*“. Titul na hřbetě je uveden ve zkrácené podobě „*De PESE, Conciones quattuor*“.

³⁷ V hlavním inventáři je přímo uvedeno 872 svazků, viz „*Chotieschau Haupt Inventarium*“ (pozn. 29), J. Krček uvádí 921 svazků. K tomuto číslu došel po sečtení udávaného počtu knih, neodečetl však chybějící svazky, KRČEK 2013, s. 139, tab. 8.

ská a německá kázání (III. třída, 165 svazků), početná byla i biblistická, patristická a teologická literatura. Nechyběla ani právnícká literatura a církevní i světská historie. V obou podtřídách nalezneme knihy z nejrůznějších oborů, jsou zde zařazeny i prvotisky a rukopisy.³⁸

Inventarizace klášterního majetku v Chotěšově byla dokončena 13. května.³⁹ O týden později, 20. května 1782, bylo dvorským dekretem nařízeno převést všechny knihy, rukopisy a archiválie ze zrušených klášterů na území Čech do c. k. Universitní knihovny v Praze. Převzetím knih byl pověřen tehdejší bibliotékář Karel Rafael Ungar, jehož povinností bylo i zajistit vypracování seznamů jednotlivých knihoven.⁴⁰ Archiv i knihovna z Chotěšova dorazily do Prahy už 30. května,⁴¹ převzetí zásilky z Doksan potvrdil K. R. Ungar až 3. července 1782, kdy spolu s archivem a knihovnou, uloženou v 15 bednách, převzal i dva glóby a staré doksanské pečete.⁴² Součástí přejímacího protokolu je i jednostránkový soupis rukopisů. Šlo celkem o 15 svazků, jsou mezi nimi i dva známé rukopisy, statuta pražských mansionářů z počátku 15. století a městská práva, které můžeme nalézt i v nedokončeném lokálním katalogu,⁴³ i nejstarší dochovaný doksanský rukopis, martyrologium s nekrologiem, které sepsal na žádost sestry Hedviky v roce 1373 strahovský premonstrát Albert.⁴⁴ Z dalších rukopisů můžeme jmenovat životy řádových svatých, řádová statuta a řeholi sv. Augustina, obojí v němčině, zádušní knihu fary v Bohušovicích,⁴⁵ blíže neurčenou pamětní knihu v červené vazbě: „*liber vetustus in rubro coreo Memorabilium*“. Na příkaz ředitele universitní knihovny hraběte Věžníka byly obě knihovny uloženy spolu s knihami z dalších zrušených klášterů v bytě zesnulého knihovníka Václava Samuela Menda.⁴⁶ Nakládání s těmito knihami upřesnil dekret z 23. září 1782, kterým bylo ustaveno, aby knihovny, rukopisy a listiny byly přiděleny universitním a lycejním knihovnám v zemích, kde kláštery leží. Duplikáty bylo dovoleno prodat v aukcích a takto získané peníze použít na nákup nových knih. Multiplikáty nebo poškozené knihy označené jako bezcenné mohly být prodány jako makulatura. Dvorní knihovna ve Vídni pak měla právo přednostního výběru nejcennějších knih podle katalogů, které jí měly být zaslány.⁴⁷ K. R. Ungar na základě tohoto dekretu pak na základě soupisů i fyzické prohlídky roztrídil knihy z jednotlivých klášterů do tří skupin: 1. knihy, vybrané pro universitní knihovnu, 2. „užitečné a potřebné“ knihy, které mohly být výhodně prodány v aukcích, 3. „nepotřebné“ knihy, které měly být prodány jako makulatura a zničeny.⁴⁸

³⁸ Více k inventáři KRČEK 2013, s. 137–139; HRADILOVÁ 2023, s. 70–71.

³⁹ Všechny chotěšovské inventáře uložené ve fondu Česká státní účtárna byly podepsány 13. května 1782 krajským hejtmánem Wiederspergerem a královským účetním a jízdním důstojníkem Josefem Weinbauerem.

⁴⁰ V dalších letech s tím, jak přibývalo zrušených klášterů, se přístup k přejímání knihoven změnil. K. R. Ungar začal provádět výběr knih pouze na základě zaslaných katalogů, ostatní knihy byly prodávány přímo na místě jako makulatura. PAVLÍKOVÁ 1957, s. 17.

⁴¹ Národní archiv v Praze, fond České gubernium – Publicum, karton 688, sign. F2, 21/11, dopis z 6. 6. 1782.

⁴² Národní archiv v Praze, fond České gubernium – Publicum, karton 685, sign. F2, 21/10, Consignation z 3. 7. 1782.

⁴³ Praha, Národní knihovna, sign. XVII C 24, „*Statuta Ernesti ArchiEpiscopi Pragensis d. 13 Junii 1409*“ (původní signatura 5 G I); sign. XII F 2, „*Donatus cum Glossa per Joannem a Kogetin...1585*“ (původní signatura 17 H I).

⁴⁴ Praha, Národní knihovna, sign. XIII D 25.

⁴⁵ Praha, Národní knihovna, sign. XI C 10.

⁴⁶ PAVLÍKOVÁ 1957, s. 40, pozn. 97.

⁴⁷ PAVLÍKOVÁ 1957, s. 17–18.

⁴⁸ Šlo o modlitební knihy, legendy, mystickou a asketickou literaturu, disputatione a další knihy, které neodpovídaly osvícenským idejím, PAVLÍKOVÁ 1957, s. 18.

Současně s tím byly pořizovány k jednotlivým fondům jejich soupisy, a to patrně jak celého fondu, tak i jednotlivých skupin vybraných rukopisů. Podívejme se, jaké soupisy, dnes uložené v Archivu Národní knihovny, se dochovaly k doksanskému a chotěšovskému knižnímu fondu.⁴⁹

Nejprve se zaměříme na soupisy knih vybraných pro pražskou universitní knihovnu, které se dochovaly pro oba kláštery. Soupisy se formálně shodují, knihy jsou řazeny abecedně podle autorů, kromě názvu je uváděno místo, rok vydání, formát a počet svazků. Doksanský soupis je obsáhlejší, na 16 listech je zapsáno cca 320 svazků,⁵⁰ v chotěšovském pak na deseti listech cca 200 svazků.⁵¹ Vybrány byly knihy napříč obory, převážně ze 17. a 18. století, i když v chotěšovském soupise se objevují prvotisky. Často jde o bohemika, jak jazykově česká, tak cizojazyčná. Vybrané knihy byly snad zčásti vyčleněné přímo pro universitní knihovnu,⁵² větší část knih však byla určena k prodeji na aukcích, o čemž svědčí připsané číslo aukce a cena. Nejprve byly knihy prodávány ve veřejných knižních aukcích, které pořádal od 22. března 1784 jednou měsíčně pražský knihkupec Wolfgang Gerle se svým bratrem Ondřejem. K těmto aukcím byly vydávány i tištěné dražební katalogy, zpočátku označované běžným číslem. 11. katalog pro aukci 28. března 1785 obsahoval položky č. 6 642-7 229, za rok se tedy prodalo více než 7 000 knih.⁵³ Není zcela jasné, zda ceny uvedené v našich soupisech jsou ceny nabídkové, nebo prodejní. Pro zajímavost uvedme cenu díla Tomáše Pešiny z Čechorodu *Mars Moravicus* z roku 1677, které se objevilo v obou soupisech.⁵⁴ Podle doksanského soupisu byl prodán ve 2. aukci za 3 zlaté, podle chotěšovského na 6. aukci za 2 zlaté 24 krejcarů. Většina knih však byla prodána za ceny mnohem nižší, často za pár krejcarů. Například u Balbínova životopisu Arnošta z Pardubic *Vita venerabilis Arnesti*⁵⁵ je uvedena cena pouhých 15 krejcarů.

Od roku 1789 pořádala aukce i sama universitní knihovna, dvě aukce se konaly v roce 1789, třetí pak v roce 1791.⁵⁶ Ve fondu Národní knihovny se dodnes dochoval tištěný aukční katalog ke 2. aukci, která se konala od 9. listopadu 1789. V katalogu je u jednotlivých titulů ručně dopsán původní majitel knihy. Objevuje se mezi nimi i 15 původně doksanských svazků,⁵⁷ v doksanském soupise však můžeme najít pouze dva z nich, dílo zakladatele české archeologie Karla Josefa Bienera z Bienenberka,⁵⁸ a *Lexikon*

⁴⁹ Archiv Národní knihovny v Praze, fond Veřejná a universitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919), premonstrátky Doksany, inv. č. 593, premonstrátky Chotěšov, inv. č. 594.

⁵⁰ Archiv Národní knihovny v Praze, fond Veřejná a universitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919), premonstrátky Doksany, inv. č. 593: „*Auszug derjeniger Bücher, welche aus der Bibliothek des aufgehobene Nonnenklosters zu Doxan für die Prager K. K. Universitäts-Bibliothek gewählt worden.*“

⁵¹ Archiv Národní knihovny v Praze, fond Veřejná a universitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919), premonstrátky Chotěšov, inv. č. 594: „*Auszug derjenigen Bücher, welche aus der Chotieschauer Kloster Bibliothek für die Prager K. K. Universitäts-Bibliothek gewählt worden.*“

⁵² Část z nich sice můžeme ve fondu Národní knihovny nalézt, ale zároveň jsou ve fondu i knihy, které v soupisech nejsou. Knihy zapsané v soupisech: Doksany, sign. 21 A 17, 18 L 4, 47 E 25, 24 B 40, 25 B 32, 50 F 42, 26 J 46, 14 D 26, 21 F 32, 40 G 40, 51 A 18; Chotěšov: sign. 8 B 71, 1 H 5.

⁵³ VOLF 1912, s. 98–101; *Encyklopedie knihy* [on-line], Heslo *Wolfgang Kristián Gerle*, <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Wolfgang_Kristi%C3%A1n_Gerle&oldid=15578> (přístup 11. 04. 2023); HRADILOVÁ 2023, s. 73–74.

⁵⁴ PEŠINA Z ČECHORODU, Tomáš. *Mars Moravicus*. Praha, Jan Arnolt z Dobroslavína starší 1664 (Knihopis K07032).

⁵⁵ BALBÍN, Bohuslav. *Vita venerabilis Arnesti*. Praha, Adam Kastner 1677 (BCBT43036).

⁵⁶ První aukce se konala od 2. ledna 1789, druhá od 9. listopadu 1789, třetí od 14. února 1791. Datum konání první aukce se v literatuře liší, M. Pavlíková udává, že se aukce konala od 28. února, PAVLÍKOVÁ 1957, s. 41, pozn. 112. P. Voit od 2. ledna 1789, VOIT 2015, s. 11. Správné je patrně podle data uvedeného v tištěném katalogu k 1. aukci datum udávané Petrem Voitem, viz Praha, Strahovská knihovna, sign. EA IX 22/1.

⁵⁷ Praha, Národní knihovna, sign. 4 E 145: UNGAR, Karel Rafael. *Catalogus Librorum quorum publica auctio fiet in Cesareo-Regia Bibliotheca Universitatis*. Praha, Jan Josef Diesbach 1789 (BCBT00021), folio č. 255, 325, 435, 482; quart č. 120, 183, 274, 325; octav et minori č. 40, 63, 109, 122, 182, 183, 186.

⁵⁸ BIENER Z BIENENBERKA, Karel Josef. *Versuch über einige merkwürdige Alterthümer*. Hradec Králové, Alžběta Tibelliová 1778 (Knihopis K01130).

medicum Bartolomea Castellioho.⁵⁹ Ani u jedné z těchto knih není v soupise připsané číslo aukce a cena, domnívám se proto, že čísla aukcí i ceny se týkají výhradně aukcí pořádaných Gerlem, aukce pořádané univerzitní knihovnou už do soupisů zapisovány nebyly, což znamená, že celkový počet knih prodaných v aukcích byl mnohem vyšší, než se podle soupisu jeví.

Další soupis, uložený v Archivu Národní knihovny, se dochoval pouze pro chotěšovskou knihovnu; jde o tři složky z původně rozsáhlejšího katalogu označené v pravém horním rohu čísly 6 až 8, nadepsané „*Aus der Kloster Chotieschauer Bibliothek*“.⁶⁰ Na první stránce soupisu je seznam „*Manuscripti Codices*“ s popisem šesti rukopisů a dvou fasciкул, pocházejících patrně z klášterního archivu.⁶¹ Následuje osmistránkový „*Catalogus Bibliothecae Monasterii Cotieschoviensis*“, nejedná se však o katalog celého chotěšovského knihovního fondu, ale pouze vybraných knih. Některé svazky byly z nějakého důvodu označeny tužkou, ale srovnání s předchozím soupisem vybraných knih ukázalo, že do něho byly zařazeny knihy jak označené, tak neoznačené. Knihy jsou řazeny abecedně podle jména autora, případně svého názvu. Popisy jsou poměrně podrobné, většinou je uváděno i místo a rok vydání i formát. Celkem je zde popsáno cca 90 svazků, z nichž téměř dvě třetiny tvořily prvotisky,⁶² zbylé tisky pochází převážně z 16. a 17. století. Na poslední straně je další soupis rukopisů „*Manuscripti*“, ve kterém je popsáno 18 svazků, převážně liturgických knih. Jejich popisy jsou velmi stručné, takže je obtížné identifikovat mezi nimi dnes dochované rukopisy. Jednu z mála výjimek představuje rukopis obsahující kromě kázání Bertranda de Turre i spis *Pantheon miraculorum*, který podle kolofonu pro knihovnu obstaral chotěšovský probošt Petr I. (1326–1354).⁶³

Pouze pro Doksany se dochoval poslední seznam s 16 tituly, vybranými podle katalogu doksanské knihovny pro Dvorní knihovnu ve Vídni.⁶⁴ S jedinou výjimkou, prvotiskem z roku 1488,⁶⁵ šlo o tisky ze 17. a 18. století. Polovina z nich jsou bohemika, čtyři jazykově česká, vydaná až na jedinou výjimku v Praze. Je mezi nimi Balbínovo *Dissertatio apologetica pro lingua Slavonica* z roku 1775,⁶⁶ Hammerschmidtova *Historie klatovská*⁶⁷ či *Žalmové* vydané

⁵⁹ CASTELLI, Bartolomeo. *Lexicon Medicum Graeco-Latinum*. Basel, Genath 1628 (VD17 12:178984Y).

⁶⁰ Archiv Národní knihovny v Praze, fond Veřejná a univerzitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919), premonstrátky Chotěšov, inv. č. 594: „*Aus der Kloster Chotieschauer Bibliothek*“. Ve fondu jsou samostatně uložené i zbylé složky z katalogu (1–5), které obsahují soupis listin. Celý katalog byl původně nazván: „*Auszug aus dem Verzeichniss über den Chotieschauer Kloster Documenten und Bücher*“.

⁶¹ Převážně análů, memorabilíí a urbářů.

⁶² Část z nich je dnes uložena v Národní knihovně: sign. 40 D 21, 40 D 48, 40 E 22, 40 G 5, 41 A 10, 41 D 9, 41 E 27, 41 G 29, 42 B 10/b, 42 B 10/c, 42 B 10/d, 42 C 10/a, 42 C 10/b, 42 D 13, 42 G 10, 42 G 26, 43 A 27, 43 C 14, 44 C 14/a, 44 C 14/b, 44 D 7, 44 D 21, 44 E 22, 44 F 15, 44 F 39, 44 G 45, 44 G 60, 44 G 61. Za poskytnutí bližších informací k chotěšovské provenienci děkuji PhDr. Kamilu Boldanovi. R. Modráková se pokusila na základě soupisu o identifikaci konkrétních svazků v databázích, MODRÁKOVÁ 2020, s. 31.

⁶³ Praha, Národní knihovna, sign. XII D 6; HLINOMAZ 2009, s. 52–53; HRADILOVÁ 2023, s. 72.

⁶⁴ Archiv Národní knihovny v Praze, fond Veřejná a univerzitní knihovna Praha (1522) 1777–1918 (1919), premonstrátky Doksany, inv. č. 593: „*Verzeichniss der Bücher, die aus dem Catalog der Doxaner Bibliothek für die K. K. Hofbibliothek ausgezogen worden*“.

⁶⁵ Prvotisk zapsaný v soupise jako „*Postilla super evangelia Dominicalia, et de Sanctis secundum sensum literalem collecta. Argentiane 1488, fol.*“ se nepodařilo určit. R. Modráková vychází z chybného data vydání (1489), MODRÁKOVÁ 2020, s. 31.

⁶⁶ BALBÍN, Bohuslav. *Dissertatio Apologetica pro Lingva Slavonica, praecipve Bohemica*. Praha, Felicián Mangoldt, Jan Mangoldt 1775 (Knihopis K00941).

⁶⁷ HAMMERSCHMID, Jan Floryán. *Hystorye Klattovská*. [Praha], Arcibiskupská tiskárna, faktor Jiří Samuel Beringer 1699 (Knihopis K02877).

v roce 1618 u Daniela Carolidese z Karlsperka.⁶⁸ Zajímalo mě, zda je vybrané knihy možné dohledat ve fondu Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, vyhledávání v elektronickém katalogu knihovny však bylo neúspěšné. Pokud byl titul ve fondu knihovny, šlo o exemplář bez doksanské vlastnické poznámky, v případě Balbínovy *Dissertatio apologetica* byl původním vlastníkem pražský karmelitánský klášter.⁶⁹ Většina titulů (13 z 16) je však současně zapsaná i ve výše zmiňovaném doksanském soupisu knih vybraných pro universitní knihovnu, dva svazky můžeme navíc dnes najít v pražských fondech, *Purpura Pannonica* Samuela Timona z roku 1715 ve fondu dnešní Národní knihovny⁷⁰ a Biblii z roku 1645 ve Strahovské knihovně.⁷¹ Je proto pravděpodobné, že je v seznamu zachycen pouze „předvýběr“ knih pro vídeňskou knihovnu, na jehož základě proběhl ještě užší výběr knih, které pak byly odeslány do Vídně.

Je tedy zřejmé, že ačkoliv nám soupisy knih vzniklé v souvislosti se zrušením doksanského a chotěšovského kláštera, dochované v Archivu Národní knihovny, mohou poskytnout cenné informace k dějinám obou knihoven, je třeba k těmto údajům přistupovat s určitou mírou obezřetnosti a posuzovat jejich informační hodnotu v širších souvislostech.

⁶⁸ *Žalmové aneb Zpěvové Swatého Dawida*. Praha, Daniel Karolides z Karlsberka 1618 (Knihopis K17540).

⁶⁹ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, sign. 44 Mn. 186.

⁷⁰ Praha, Národní knihovna, sign. 21 F 32: TIMON, Sámuel. *Purpura pannonica*. Trnava, Fridericus Gall 1715.

⁷¹ Praha, Strahovská knihovna, sign. HB VI 60: *Biblia Sacra Vulgatae editionis*. Antverpy, Plantin 1645.

Literatura

- BERÁNEK, Karel – BERÁNKOVÁ, Věra (1994): Rušení klášterů v Čechách za Josefa II. In: Zdeňka Hledíková – Jaroslav V. Polc (edd.), *Pražské arcibiskupství 1344–1994: sborník statí o jeho působení a významu v české zemi*. Praha, s. 209–224.
- BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, Kateřina a kol. (2018): *Historiam scribere: řádová historiografie raného novověku. II., Biografický slovník*. Praha.
- ČERMÁK, Dominik Karel (1877): *Premonstráti v Čechách a na Moravě: stručné vypsání osudů jednotlivých buď ještě stávajících neb již vyhlazených klášterů toho řádu dle roku jich založení*. Praha.
- ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. (2008): *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek VIII. 1618–1683. Praha.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Dana a kol. (2019): *Děti a dětství: od středověku na práh osvícenství*. Praha.
- HLINOMAZ, Milan (2009): *Dějiny kláštera premonstrátek Chotěšov*. České Budějovice.
- HOFFMANN, František (1999): *Soupis rukopisů knihovny Kláštera premonstrátů Teplá = Catalogus codicum manu scriptorum bibliothecae Monasterii Teplensis Ordinis Praemonstratensis*. Praha.
- HRADLOVÁ, Marta (2023): Habent sua fata libelli. Osudy knihovny premonstrátského kláštera v Chotěšově v době josefínských reforem. In: Lucie Heilandová (ed.), *Lux secretis inclusa claustralibus. Ženské kláštery zrušené v době josefínských reforem*. Praha, s. 61–78.
- KRČEK, Jakub (2013): *Rušení klášterů na Plzeňsku: Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefínských reforem*. Plzeň.
- KUBÍN, Petr (2017): Bl. Hroznata z Teplé ve světle nového bádání. *Minulostí západočeského kraje* 52, 2017, s. 10–35.
- KUCHAŘOVÁ, Hedvika (2012): Klášter premonstrátek v Doksanech. *Slánské rozhovory* 2012, s. 9–14.
- KUCHAŘOVÁ, Hedvika (2017): Osudy poslední komunity kláštera premonstrátek v Doksanech. *Minulostí západočeského kraje* 52, 2017, s. 164–186.
- LEINSE, Ulrich Gottfried (2020): *Premonstráti*. Praha.
- MODRÁKOVÁ, Renáta (2020): Knihovny ženských klášterů v pohusitském období. *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia litterarum* 65, 2020, č. 3–4, s. 29–31. DOI: 10.37520/annpsc.2020.020
- NEŠKUDLA, Bořek (2014): Obnova Strahovské knihovny za opatů Jana Lohelia a Kaspara Questenberga. *Bibliotheca Strahoviensis* 11, 2014, s. 49–93.
- NEŠKUDLA, Bořek (2021): Přehled dosavadního bádání o knihovnách premonstrátských klášterů v českých zemích. *Bibliotheca Strahoviensis* 14, 2021, s. 227–238.
- PAVLÍKOVÁ, Marie (1957): Pražská univerzitní knihovna za správy K. R. Ungara. *Ročenka Univerzitní knihovny* 1957, s. 5–47.
- RYBA, Bohumil (1970): *Soupis rukopisů Strahovské knihovny Památníku národního písemnictví v Praze*. Díl IV. Strahovské rukopisy DH–DK (čís. 1822–2425). Praha.
- SANDER, Rudolf (1995): České zemské gubernium a církevní záležitosti v době josefínské. *Sborník archivních prací* 45, 1995, č. 1, s. 73–130.

STRAKA, Antonín (1926): Doksany (heslo). In: Antonín Podlaha (ed.), *Český bohovědný slovník*. Díl III., Praha, s. 551–559.

ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, Michaela (2018): *Ve jménu moudrosti: ikonografie barokních knihoven na Moravě v 18. století*. Praha.

VLČEK, Pavel a kol. (1997): *Encyklopedie českých klášterů*. Praha.

VOIT, Petr (2015). *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*. Praha.

VOLF, Josef (1912): Veřejné dražby knih v Praze ku konci 18. století. *Česká osvěta* 8, 1912, s. 98–101.

WINTER, Eduard (1945): *Josefinismus a jeho dějiny: příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy 1740–1848*. Praha.

Elektronické zdroje:

BBDR: Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku [on-line], <http://reholnici.hiu.cas.cz>

Encyklopedie knihy v českém středověku a raném novověku [on-line], <https://www.encyklopedieknihy.cz>

Manuscriptorium [on-line], <https://www.manuscriptorium.com>